Carl Wetterhall 1773 – 1813, en levnadsbeskrivning

ALAN DUFBERG

Dufberg, A.: Carl Wetterhall 1773-1813. En levnadsbeskrivning. **[Carl Wetterhall 1773-1813. A biography.]** – Entomologisk Tidskrift 131(2): 145-153. Uppsala, Sweden, 2010. ISSN 0013-886x.

Carl Wetterhall was born in 1773 in the parish of Askeryd as the son of a non-commissioned officer and was preliminary enlisted to the Swedish Army 1779 at the age of 6. When his father died in 1788, Carl was ordered to report for duty at the Swedish Army in Finland, which at that time was at war against Russia. Since then Carl was intermittently on duty in the army as a non-commissioned officer until his death in 1813. His time off-duty he spent at his official residence, a small farm in the district of Småland, and it was probably here that his interest for entomology was aroused by Karl Johan Bogeman, a 20 years older entomologist, who lived not far from Carl, and who became his close friend until his death. The best source of information of which beetles that Carl collected, is Leonard Gyllenhal's book "Insecta Svecica", in which he mentions 40 species of beetles collected by Carl, of which 20 were nova species. After his death Carl's collection of insects was sold to another entomologist, Sven Ingemar Ljungh, and some years after Ljungh's death in 1828 it was sold to the Entomological Museum in Lund. Parts of the collection may later have been donated to the Museum of Harvard University, Massachusetts (USA).

Alan Dufberg, Castnersgatan 4, 216 16 Limhamn. E-mail: alan@dufberg.se

Tack vare alla de biografier som skrivits, känner vi ganska väl till Linnés s.k. lärjungar, som t ex Carl Peter Thunberg, Leonard Gyllenhal, Anders Sparrman och Johan Christian Fabricius, men om den efterföljande generationen av entomologer är kunskapen sämre.

En av dessa mindre kända entomologer är Carl Wetterhall, efter vilken två svenska skalbaggsarter, carabiden *Masoreus wetterhallii* (Gyll.) och scydmaeniden *Euconnus wetterhallii* (Gyll.) blivit uppkallade, båda arterna beskrivna av Leonard Gyllenhal i hans verk "Insecta Svecica" under namnen *Harpalus Wetterhallii* resp *Scydmaenus Wetterhallii*.

Någon tryckt biografi över Carl Wetterhall finns inte, men en sentida ättling till honom har i en opublicerad krönika över släkten Wetterhall bl a skildrat Carls liv och militära karriär och det är denna krönika som ligger till grund för skildringen av hans korta och omväxlingsrika liv (Wetterhall, 1985). I den följande texten beskrives Carls liv ganska ingående för att ge en bakgrund till de förhållande under vilka han bedrev sina insektsstudier.

När det gäller Carl Wetterhalls entomologiska verksamhet är det sämre ställt med källor. Det enda som finns att tillgå är dels uppgifter ur Leonard Gyllenhals "Insecta Svecica", dels fyra brev som finns bevarade i Carolina Redivivas handskriftssamling. Breven är ställda till Gabriel Marklin, kurator vid Vetenskapssocieteten i Uppsala, ett av dem är skrivet av Carl Wetterhall och de andra tre av hans gode vän Karl Johan Bogeman.

Carl Wetterhalls levnad

Uppväxtåren

Nils Carl Wetterhall föddes den 7 november 1773 på sergeantbostället Lilla Lönhult i Askeryds sn i Norra Vedbo härad av Jönköpings län, ca 15 km norr om Eksjö. Föräldrarna var dåvarande sergeanten vid Kungl Jönköpings regemente Petter

Wetterhall och hans hustru Anna Maria Grubbe, av den adliga ätten Grubbe. Föräldrarna var gifta 1767 i Frinnaryds sn och Carl var deras tredje barn. Det skulle så småningom födas ytterligare tre barn i familjen, så att Carl hade tre systrar och två bröder, som alla överlevde till vuxen ålder.

På Lilla Lönhult bodde Carl med sina föräldrar i sex år, tills familjen 1779 flyttade till sergeantbostället Vallstorps Sörgård i Linderås sn, ca 12 km sydväst om Tranås. Samtidigt, och innan han ännu fyllt sex år, enrollerades Carl som volontär vid faderns förband, Norra Vedbo kompani av Jönköpings regemente. Detta innebar givetvis inte att han var i aktiv tjänst, utan att han tillhörde den s k vargeringen, en personalreserv som var avsedd att senare fylla uppkomna vakanser.

Någon ordnad skolgång blev det sannolikt aldrig fråga om för Carl, i varje fall finns han inte upptagen i matriklarna från de småländska eller östgötska städernas läroverk, utan sin bokliga bildning fick han troligen, med gott resultat, enbart av byskolläraren och föräldrarna. Ett brev skrivet 1812 av Carl till entomologen Gabriel Marklin visar prov på en vacker och driven handstil, god formulering och korrekt stavning.

I övrigt kan man nog förmoda att Carl, som var den äldste sonen, redan vid unga år fick hjälpa till med skötseln av jordbruket på lönebostället, fadern var ju tidvis borta från hemmet för att tjänstgöra vid sitt förband och till någon lejd arbetskraft fanns det sannolikt inte något ekonomiskt utrymme.

Kriget i Finland 1788

Kriget i Finland, som började sommaren 1788, kom att innebära en stor omvälvning för familjen Wetterhall. Delar av Jönköpings regemente, däribland faderns förband, Norra Vedbo kompani, hade redan på försommaren satts på fältfot, och i slutet av juni inskeppades det på en eskader i Karlskrona för att föras över till Finland. Regementet deltog under sommaren i en del aktioner, men förlades sedan i slutet av sommaren i Kongsböle nordost om Borgå, där Petter Wetterhall insjuknade och avled den 5 september.

För Carls del innebar detta att han inkallades till aktiv tjänst, och den 11 oktober 1788 utnämndes han till förare med förares indelning. ”Förares indelning” innebar att han, ännu inte 15 år fyllda, hade rätt till militärt löneboställe. Detta var väsentligt, om än inte så mycket för Carl själv, så desto mer för hans mor och syskon, som i och med faderns död var tvungna att lämna lönebostället Vallstorp och alltså hade stått på bar backe om de inte hade kunnat flytta till Carls löneboställe.

Norra Vedbo kompani hade i oktober 1788 gått i vinterkvarter i södra Finland, väster om Kymmene älv. Här inställde sig Carl till tjänstgöring i början av 1789 och deltog sedan i resten av det finska kriget, som vid några träffningar medförde stora förluster för hans regemente. Själv klarade sig Carl oskadd, och sedan fred slutits i Värälä den 14 augusti 1789, gick Jönköpings regemente till Helsingfors, där det i september inskeppades för återresa till Sverige och sedan var tillbaka på rotarna i oktober, nästan 1½ år efter avresan från Sverige.

På bostället Övrabo 1790-1800

Det boställe Carl hade tilldelats 1788, förarebostället Övrabo Norregård i Säby socken, 5 km söder om Tranås, fick han nu, 1½ år senare, för första gången ta i besittning. Det hade under den tid han vistades i Finland skötts av modern, som bodde där tillsammans med Carls äldsta syster och två yngre bröder. Under tio år fick sedan Carl ägna sig åt skötseln av sitt boställe, med avbrott endast för kortvariga kompani- och regementsmöten, varav de förra hölls på Mässjö-slätten vid Tranås. Den 1 mars 1800 utnämndes han till sergeant, dock med bibehållen förareindelning.

Till Övrabo kom 1799 en ung piga, Sara Askelund, född i Marbäcks socken den 11 sept 1778, och dotter till trädgårdsmästaren Eric Ericsson och hans hustru. Hon bodde sedan tillsammans med Carl under återstoden av hans liv, officiellt som hans hushållerska, eftersom något giftermål aldrig kom till stånd. Hon födde tre barn, som alla senare fick efternamnet Wetterhall, men i kyrkboken är noterade som oäkta och med okänd fader. Prästen i socknen verkar märkligt nog ha accepterat ”samvetsäktenskapet” och de oäkta barnen medförde inga kyrkliga bestraffningar, som annars var vanligt vid denna tid.

Carls syskon lämnade Övrabo strax efter sekelskiftet och modern flyttade 1806 till en gift dotter i Vreta klosters sn, och efter det var Sara alltså *de facto* husmor på bostället.

I tjänst i Skåne 1801, 1805-1807 och 1808

Den långa perioden av lugn tog slut 1801 då den engelska flottan den 2 april angrep danska flottan på Köpenhamns redd. Sverige hade tillsammans med de andra nordiska länderna och Ryssland ett "neutralitetsförbund", och man befarade nu att det engelska angreppet skulle utvidgas till Skåne. Jönköpings regemente kommenderades att hålla strandvakt vid Öresunds-kusten i Skåne, och dit kom också Carl med N Vedbo kompani. Den politiska situationen förbättrades emellertid snabbt, varför strandvakten blev kortvarig och förbandet kunde återgå till rotarna.

Från slutet av 1801 till 1804 var en tid av relativit lugn, som Carl mest tillbringade på sitt boställe, men sedan blev den politiska situationen åter spänd. Som en följd därav överfördes trupper till de svenska områdena i Pommern, bl a Jönköpingsbataljonen, dock med undantag för Carls förband, N Vedbo kompani, som skulle förstärka garnisonen i Jönköping.

Sedan Sverige 1805 anslutit sig till den koalition som England, Ryssland och Österrike bildat mot Napoleon, deltog bataljonen i krigshandlingar på kontinenten, fortfarande med undantag för N Vedbo kompani, som stannade kvar i Sverige för att från 1805 ligga i beredskap i Skåne. Först efter freden i Tilsit sommaren 1807 kunde regementet återgå till fredsförhållande. Carl hade då tillbringat två år i Skåne.

Den politiska omgruppering som därefter ägde rum, medförde att Sverige fick Ryssland och Danmark till fiender. Som resultat därav kom ett ryskt angrepp på Finland den 21 februari 1808, vilket möttes av ett uppehållande försvar av de finska förbanden, medan de svenska trupperna sändes till Skåne för att möta en väntad dansk landstigning. Dit beordrades också Jönköpings regemente, inklusive Carls kompani, som samlades den 11 och 12 mars för marsch till Skåne, där det förlades i Glumslöv, Kvistofta, Ramlösa och andra orter längs Skånes västra strand.

Genom den engelska flottans uppträdande i Öresund försvann risken för en dansk-fransk invasion och behovet av trupper i Skåne minskade. I gengäld hade situationen försämrats på Gotland, där en rysk styrka på 2000 man den 22 april landstigit och utan motstånd besatt ön.

På Gotland 1808-1809

För att möta det ryska anfallet på Gotland beordrades den 2 maj 1808 fyra bataljoner ur södra armén, däribland Jönköpings-bataljonen med N Vedbo kompani, att avgå till Gotland. Bataljonen bröt upp från Ramlösa den 7 maj och gick i forcerad marsch till Karlskrona, dit den anlände den 11 maj, sedan den gått över 200 km på fyra dygn. Den lastades omedelbart in på en flotteskader, och tre dagar senare landsteg styrkan i Sandviken i Östergarns socken på Gotlands östra kust. Där började en ny marsch, nu mot det ryska högkvarteret i Visby, ca 60 km bort, men innan man kom så långt hade de ryska förbanden kapitulerat och avseglade den 17 maj från Slite hamn.

Den svenska styrkan återgick nu till fastlandet med undantag för Jönköpings-bataljonen med N Vedbo kompani som stannade kvar för att tjäna som stam för Gotlands nationalbeväring som skulle upprättas på ön. Carl kom därigenom att tillbringa över ett år på Gotland innan bataljonen den 31 maj 1809 fick order att den 6 juni embarkera förhyrda fartyg i Visby för att avsegla till fastlandet. Vindstilla gjorde att fartygen först den 14 juni anlände till målet Norrtälje, där bataljonen landsteg och kunde förena sig med återstoden av Jönköpings regemente.

Mot ryssarna i Västerbotten 1809

Meningen var att regementet skulle ingå i den styrka som skulle möta de ryska förband som ryckt in i Västerbotten. Efter diverse förhinder kunde flottan äntligen ankra upp i Ratans hamn den 16 augusti, där trupperna landsteg påföljande dag. Sammandrabbningarna med ryssarna ägde rum den 19 augusti vid Sävar och den 20 vid Ratan, med stora förluster på båda sidor. Jönköpings regemente hade dock endast 33 man stupade och 117 sårade, och Carl synes ha gått helt oskadd ur striden.

Den 23 augusti inskeppades förbandet ånyo, och efter en veckas uppehåll i Umeå kom man den 4 oktober till Stockholm, varifrån man den 7 oktober började marschen mot hemorten som

Figur 1. ***Rhynchaenus subfasciatus*** *är en art som beskrevs av Gyllenhal efter ett fynd i Småland av Carl Wetterhall. Den hittades även i Skåne av Fallén, men den har trots detta aldrig varit upptagen i någon svensk skalbaggskatalog. Den nuvarande utbredningen är Italien samt Mellan- och Sydost-europa.*

Rhynchaenus subfasciatus *is a species which was described by Gyllenhal after a find made in Småland by Carl Wetterhall. It was also found in Scania by Fallén, but has in spite of that never been listed in any catalogue of Swedish beetles. The present distribution is Italy, Middle and Southeast Europe*

Figur 2. ***Haltica elongata*** *är ytterligare en art som egentligen först är beskriven av Gyllenhal i Insecta Svecica 1813 efter ett fynd i Småland av Carl Wetterhall. Den har trots detta länge kallats för* ***Psylliodes sophiae****, Heikertinger, 1914 och det nu gällande namnet är* ***Psylliodes tricolor****, Weise 1888.*

Haltica elongata *is another species which was actually first described by Gyllenhal in Insecta Svecica 1813, found in Småland by Carl Wetterhall. In spite of that it was for long time called* ***Psylliodes sophiae****, Heikertinger, 1914 and the current name is* ***Psylliodes tricolor****, Weise 1888.*

nåddes i slutet av oktober. Då hade Sverige redan den 17 september 1809 i Fredrikshamn tvingats till den nesliga freden med Ryssland, där bland annat Finland fick avträdas.

Det nya bostället Önnarp 1809-1813

Redan den 3 febr 1808 hade Carl blivit utnämnd till fältväbel, och därmed fått rätten till ett större och bättre boställe, Önnarp, som även detta låg i Säby socken. Hit kunde han nu vid hemkomsten hösten 1809 flytta med sin familj.

Av en mantalsuppgift daterad den 14 januari 1813 och underskriven av ”C Wetterhall, Fältväbel” kan man se att Carl inte längre brukar gården själv, utan har arrenderat ut den på så sätt att han överlåtit den på en s k hälftenbrukare. Under Önnarp lydde även torpet Dagstorp och en backstuga, så att gården totalt hyste och födde 26 personer, varav 12 minderåriga. I mantalsupp-giften har Carl skrivit att han ”Nyttjar Tobak och Bränvin när det fins men inga andra öfverflöds-varor”, och även omtalat att ”Fältväbel Wetterhalls Brännvinspanna håller 14 kannors rymd”.

Kommenderingen till Västerbotten 1809 blev Carls sista aktiva tjänst med undentag för ett regementsmöte i Skillingaryd sommaren 1812. N Vedbo kompani var utkommenderat i Sverige 1811 och 1812, samt till fälttåget i Tyskland 1813, men då deltog inte Carl, troligen på grund av bristande hälsa, och den 12 februari 1813 avled han av lungsot på sitt boställe Önnarp, i en

ålder av endast 39 år och begrovs d 21 i samma månad.

Efter Carls död fick de efterlevande lämna bostället Önnarp som nu övertogs av en ny brukare. Familjen skingrades, barnen togs om hand av släktingar och "änkan" Sara fick flytta till torpet Dagstorp som lydde under Önnarp.

Entomologen Carl Wetterhall

Det kan synas märkligt att en man med Carl Wetterhalls yrke och bakgrund skulle komma att ägna sig åt entomologi, och man kan fråga sig när och hur hans intresse väcktes.

För att få ett svar på frågan *när,* får man gå till Gyllenhals "Insecta Suecica", som är nästan den enda källan till kunskap om vilka skalbaggar Carl hade samlat in, och var han hade hittat dem. Gyllenhal redovisar här nio arter från Skåne, varav för två även nämnes lokalen Bälteberga, ett gods som ligger strax öster om Glumslöv vid Skånes västkust, och för en art lokalen Landskrona. Här vistades Carl först kortvarigt 1801 och sedan åren 1805-07, och hans intresse för skalbaggar måste alltså ha väckts redan dessförinnan.

Å andra sidan finns i "Insecta Suecica" redovisat inte mindre än nitton skalbaggsfynd från Småland, varav tre är angivna från Carls hemsocken Säby, alla tyvärr utan tidsangivelse. Det är alltså mycket möjligt - och även troligt - att Carl började sin entomologiska bana redan före 1800. För att svara på den andra frågan, *hur,* kan man ju till att börja med konstatera att Carl, till skillnad från de flesta andra samtida entomologerna, helt saknade inte bara den akademiska bakgrund, som på den tiden vanligtvis var inkörsporten till intresset för entomologi, utan också saknade organiserade skolstudier, som kanske kunde varit en förklaring. Man måste alltså antaga, att det funnits en handledare, en mentor, som väckt Carls intresse och hjälpt honom i början. Och en lämplig sådan fanns också nära till hands.

Tre kilometer väster om Vallstorp i Linderås sn, där Carl bodde 1779-1788, ligger, på en udde i sjön Noen, säteriet Botorp som ägdes av den adlige kaptenen Karl Johan Bogeman som är känd som entomolog och bl a har fått ge namn åt *Sericoda bogemannii*. Bogeman, som var född 1750 och var jämnårig med Leonard Gyllenhal (1752-1840), hade liksom denne studerat några år i Uppsala, innan han gjorde militär karriär vid fortifikationen, avslutad med kaptens avsked 1781. Karl Johan B hade en yngre bror, kaptenen Adolf Gabriel Bogeman, som var chef för N Vedbo kompani, där Carls fader var adjutant när det 1788 deltog i kriget i Finland, så det fanns alltså sedan gammalt en kontakt mellan familjerna (Elgenstierna 1925).

Lyckligtvis finns det skriftliga bevis i form av fyra brev, inte bara för vänskapen mellan Carl Wetterhall och Karl Johan Bogeman, utan också för de bådas kontakter med Leonard Gyllenhal samt med Gabriel Marklin i Uppsala, till vilken breven är ställda.

I det första brevet, från Bogeman till Marklin, daterat 26 oktober 1812, skriver han med anledning av att Marklin hade besökt honom på väg tillbaka till Uppsala efter en insamlingsresa till Öland, att "vår sammanvaro här var för mig övermåttan angenäm" samt kommenterar några djur som Marklin hade överlämnat vid sitt besök, och säger vidare att "De små kräk som äro mig lofvade torde icke förglömmas, såsom *Licinus depressus*, *Gr apricarius* [=*Chorthippus apricarius* (L.), solgräshoppa] och *Tetyra nigrolineata* [=*Graphosoma lineatum* (L.), strimlus] jämte många rara Örter från Öland." I slutet av brevet beklagar sig B. över att Gyllenhal inte besvarat hans brev:

"Nästan på et år, har jag icke sedt en rad fr. Gyllenhal, som är ganska förtretligt, men jag måste snart väcka honom ur sitt slummer."

Nästa brev i ordningen är från Carl Wetterhall, daterat 20 nov 1812 och återges här *in extenso*:

"Höglärde Herr Magister!

Jag är verkeligen skyldig, at förklara min tacksamhet, för det angenäma besök, hvarmed Herr Magistern förleden Sommar behagade hedra mig. Den på några timmar förvärfvade Bekantskapen har utbildat sig till en långvarig förnöjelse för mig. Hvarje uptäkt af en äkta Naturalhistoris Vän föder glädje i min själ.

Herr Magisterns återkomst från Öland lärer inträffat under mitt vistande på Regementsmöte vid Skillingaryd. Herr Magisterns löfte om ett förnyat besök, kunde således ej gå i verkställighet. – Hvarföre undanrycka händelserna oss så ofta våra mäst efterlängtade nöjen?

Genom Capitain Bogeman, har jag inhämtat den angenäma underrättelsen, at herr magistern gjort rika insamlingar på sin Entomologiska Course. – De fertila kusterne på Öland, framräkte säkert rika skatter åt en så nitisk och outtröttlig samlare? Calmare kusten var väl icke häller ofruktbar? Floras och Pandoras ynnest visade sig väl ej allenast på fältet, utan äfven i Tit Wahlboms, Olins, Liunghs och Bogemans Cabinetter? Jag Gratulerar således till den lyckliga skörden, och önskar tillika, at den måtte innefatta en mängd duppletter, och Nya Species, till förmon för ofullständige Samlingar och Tillökning för Ins. Sv.!

Sedan juli månads slut, har min tjenstgöring hindrat mig, at fånga flugor. I det stället har jag fått föreläsningar i konsten at fånga menniskor. Likväl fick jag på Skillingaryd, par Hazard, några dupletter som jag behöfde, näml:n Leptura Lamed [= *Pachyta lamed*], Upis ceramboides, Tenebrio obscurus, samt 3 exemplar af den vackra Tingis Pyri Fallen [= *Stephanitis pyri* (F.) Tingidae] som jag förut saknade. För öfrigt har jag i år obetydligt ökt min Samling, när jag undantager en Svärm små Piezata [= Hymenoptera], som jag kanske aldrig får någon reda på? – Det var en verklig förtret för mig och flera, at Herr magistern icke hade tillfälle at rangera Capitain Bogemans Ichneumoneae [= Ichneumonoidea], som sedan kunnat blifva en Schola för mig och flera fuskare..—

Då Upsala nu åter börjat uppamma en mängd Naturforskare, så bör man förmoda, at Insecter och Örter ditföres från alla provincer. Skulle det icke då vara möjligt, at derifrån ärhålla, antingen genom byte eller för Contant betalning, sådane Insecter, som på vissa orter finnes till öfverflöd, men saknas i Småland. Till ex. Lapska och Norrlandske, såsom *Elophorus tuberculatus* [= *Helophorus t*.] och *fennicus* [= *Helophorus fennicus auctt*]; *Byrrhus picipes* [= *Simplocaria semistriata* (F.)]; *Silpha lapponica* [= *Thanatophilus lapponicus* (Herbst)]; *Cucujus Depressus* [= *Pediacus d*,], *Lampyris Splendidula* [= *Lamprohiza splendidula* (L.)], *Cantharis lapponica* [= *Podabrus l*.], *Elater Borealis* [= *Denticollis b*.], *rivularis* [= *Hypnoidus rivularius* (Gyll.)] m. fl. *Buprestis flavomaculatus* [= *Buprestis novemmaculata* L.] et, *affinis* [= *Crysobothris a*.], *Dytiscus lapponicus*, *Hyphydrus affinis* [= *Agabus a*.], *confluens* [= *Hygrotus c*.], *alpinus* [= *Oreodytes a*.], *bidentatus* [= *Oreodytes b*.]; *Elaphrus lapponicus*, *Nebria nivalis*, *Harpalus arcticus* [= *Amara a*.] et *alpinus* [= *Amara a*.], *Clivina arctica* [= *Miscodera a*.], *Odacantha melanura*, *Apalus 2-maculatus*, *Calopus Aeneus* [= *Stenotrachelus a*.], *Dircaea rufipes* [= *Phloiotrya r*.], *Melandrya caraboides*, *canaliculatus* [= *Melandrya dubia* (Schall.)], *ruficollis* [= *Phryganophilus r*.]; *Mycetophila linearis* [= *Mycetochara l*.], *axillaris* [= *Mycetochara a*.], *Boros corticalis* [= *Boros schneideri* (Herbst)], *Ripiphorus paradoxus* [=*Metoecus p*.] m. fl.

Jag ärindrar mig nu, at herr magistern förut fått en defect-Catalog, och at det således är öfverflödigt, at fortsätta denna upteckning; men då berörde Defectlista endast uptager de insecter som felas mig, af de i Insecta Svecica beskrivne arter, så torde Herr Magistern tillåta mig, at nu bifoga en fortsättning efter Payk. Fn. Sv. samt et bihang, som visar hvad jag ännu saknar af Falléns Rhyngota [Hemiptera] och våra Svenske Glossata [Lepidoptera].

Om jag varit hemma när Herr Arv Ribbing afreste till Upsala, så hade jag visst icke förgätit, at medsända en mängd Piezata [Hymenoptera] till Herr magisterns disposition. Coleopterer kan jag ej sända förr än Herr Magistern lämnat mig en defectlista. Då en sådan ankommer skall jag utsöka alt, hvad jag kan aflämna, och torde jag i synnerhet bland Microptera [Col. Staphylinidae] äga många Doupletter, som herr Magistern behöfver. – Jag försäkrar, at jag med nöje och utan anspråk på någon slags ärsättning medelar hvad jag kan; Men om herr magistern utan at finna sig besvärad, kan under hvad vilkor som hälst, skaffa mig Inländska eller Utländska Insecter, så anser jag det som et prof af vänskap och förbinder mig at redeligen betala alt hvad jag ärhåller, efter föreskrift, antingen med penningar eller insecter. Herr Major Gyllenhal har nu på et helt år icke det minsta låtit höra af sig – Gud vet, hvad som förordsakar denna obegripligt långa tystnad! Han som alltid förr var så accurat i

Brefväxlingen, återsänder nu ej engång våra (Bogemans och mina) insectlådor; som redan varit hos honom sedan den 11. Januari. – Jag fruktar at den ädla mannen är Sjuk: -- men Gud afvände det! Hans hälsa och Lif äro så dyrbare, at hvar och en bör upriktigt Önska dess uppehållande.

Ännu har jag några Recruter för vår Fauna, af hvilka jag anser följande för nog märkvärde: En ganska vacker Hydrophilus, som til Structuren liknar minutus [*Cryptopleurum minutum* (F.)]:-- En Sphaeridium som liknar S. lugubris [*Cercyon obsoletus* (Gyll.)]; En Catops med tandade baklår, och en ganska vacker Anthribus med röda fläckar på skuldrorne. – Så snart jag blir underrättad, at Tit. Gyllenhaal lefver och är frisk, skall jag sända honom desse, för at undergå vidare pröfning.

Men jag lär redan hafva uttröttat Herr Magistern med mitt långa bref, Och ber i sådant fall om förlåtelse. Jag skall bjuda till at härnäst skrifva om märkvärdigare Entomologiska Saker.

Med fullkomlig Högaktning, har jag den äran framlefva Höglärde Herr Magisterns Vän och Ödmjuke Tjenare

C Wetterhall”

På sin väg till insamlingsresa på Öland hade alltså Marklin gjort ett besök hos Carl i Önnarp, där de båda för första gången träffades personligen. Något ytterligare besök blev det inte, när Marklin återvände från Öland var Carl på regementsmöte i Skillingaryd och mindre än tre månader senare avled han i lungtuberkulos. Sjukdomen måste alltså ha haft ett mycket snabbt förlopp på slutet.

Brev nummer tre är från Karl Johan Bogeman och är daterat 27 februari 1813, och är tydligen svar på ett brev från Marklin, som då vistades hos Gyllenhal på Höberg. Bogeman gratulerar Marklin till att få vara hos Gyllenhal, ”Mästaren”:

”Eder angenäma skrifvelse af d. 13 dennes, anlände hit d. 23 tillika med de benäget bifogade Insecter, hvarföre jag öfvermåttan tackar. – Det var sannerligen helt oförmodat se Eder skrifva från det hållet, men til Ert nu varande vistande har jag fullt skäl at hjerteligen gratulera, ty nu är Ni på Er rätta Post såsom Entomolog, Ni är ju hos sielfva Mästaren, hvad vill Ni bättre begära, blir Ni icke nu fullärd i den älskade Vetenskapen, så sker det väl aldrig.”

Brevet skrevs kort efter Carls död den 12 februari och Bogeman uttrycker här sin sorg och saknad av det entomologiska umgänget med Carl:

”Det var ju en outsägelig skada, at den skickelige, hederlige Wetterhall så hastigt skulle gå ifrån oss, i synnerhet var det för mig en så betydlig förlust, at den aldrig kan ärsättas, jag har ock med heta tårar gifvit til känna min sorg och skall sörga honom hela min återstående lifstid; Ty jag tycker mig nu vara liksom ensam i den Entomologiska verlden. Under sista 6 veckorna af sin lifstid, skickade han mig efter hand, alla sina Tenthredines för at få dem namngifna tillika med långa Bref, hvari han knotade öfver Ghls långsamhet i brefväxlingen och begärte få veta om tredje Tomen af dess Ins. Sv. ännu var utkommen; Han kallade honom alltid den Store Entomologen el. ock den Store Mästaren. Dess sista Bref tillika med Ins. var af d. 17 Jan och jag hann knapt, för andra göromål, återsända Remissen, förr än det led så mycke med hans sjukdom, at jag tror at han knapt förmådde läsa mit Bref och betragta sina nykristnade kräk; Ty d 10 el. 11 dennes dog han. Det som än mer utmärker hans nit ända til sista stunden, var at han i dessa skrifvelser Requirerade af mig nålar, och när han då fick veta, at min kommisionär upköpt för öfver 20 Rdr, ville han icke allenast ha prof på dem, när de voro ankomna, utan äfvenväl veta huru många jag kunde aflåta af hvarje sort.”

Bogeman kommer också in på problemet med att Gyllenhal inte svarat på deras brev och ber Marklin utröna varför Gyllenhal inte låter höra av sig:

”Skulle inte Min Herre kunna vid tillfälle med all försigtighet utröna orsaken til Tit Ghls försummelse at svara på Wetterhalls och mina Bref samt återsända våra Insecter, som han nu haft hos sig öfver et år, det förstås ju at Ni icke bör nämna at jag skrifvit härom. Ni kunde ju fråga honom, om han nyligen skrifvit til mig eller Wetterhall och sedan nämna at vi beklagade oss båda då Ni var här hos os öfver hans långa uteblifvande eller något dylikt.”

Även Gyllenhal uttrycker sin uppskattning av Carl och beklagade hans för tidiga död. I del III av ”Insecta Svecica” (1813) beskriver han, som tillägg till del I, på sidan 683 den nya arten *Scydmaenus Wetterhallii* och skriver då om Wetterhall:

”*Dom Wetterhall, cohortis militaris subpraefectus, vir integer, Entomologicus oculatissimus, prematura morte d. 11 Febr. hujus anni defunctus*” (Herr Fältväbeln Wetterhall, en oförvitlig man och en synnerligen framstående entomolog avled den 11 februari i år i en alltför tidig död.)

Någon specifik anledning till att Gyllenhal dröjde med svaren på breven har inte framkommit, men det är möjligt att hans intresse för Swedenborgs läror har distraherat honom i hans entomologiska verksamhet.

Carl Wetterhalls insektssamling

I den bouppteckning som upprättades efter Carl Wetterhalls död fanns bl a förtecknat ”100 st diverse större och smärre gamla böcker och afhandlingar” som värderades till 2 Rd samt ”2:ne skåp med Insektssamlingar uti samt en Örtsamling jämte några böcker hörande till denna vettenskap”, värderade till 4 Rd. För att vara från denna tid är bouppteckningens uppgifter ovanligt lapidariska. Vanligen förtecknade man alla ägodelar in i minsta detalj, och det är beklagligt att man inte här har gjort så, då hade vi kunnat få veta vilka böcker som fanns i boksamlingen, hur stora insektsskåpen var och kanske hur många lådor de innehöll.

Vid dödsfall var det vanligt att sterbhuset ställde till auktion på boets lösöre, speciellt när man, som i detta fall, skulle avträda brukningen av ett hemman, men något auktionsprotokoll finns inte tillsamman med bouppteckningen. Det är möjligt att auktionen har hållits senare, i varje fall när det gällde insektsamlingen, vilket framgår av Bogemans brev till Marklin, daterat d 17 april 1813:

”Vår mycke saknade Wetterhall har genom Testamente lämnat all sin qvarlåtenskap till sin frilla och sina barn, dess bror Gustaf, sergeant vid samma Compagnie, nu Commenderad med Regementet til Karlskrona, där de i morgon skall anlända, har han satt til executor Testamenti och förmyndare; af honom har jag begärt få veta hvad samlingen kostar och fått till svar, att han icke vet det; vill altså hälst låta den gå på Auction för att få den högsta möjel. Betalning, som dock är tämel. osäker, emedan jag icke känner någon annan medtäflare än S.I. Ljung. Ännu är ingen auction utlyst. Men hvad mig angår, är väl en dylik handel nog betänkelig, aldenstund en nog dryg utgift är säker, men däremot torde vinsten af mig felande kräk, knapt stiga til 100 Species och med hvad förmodan blir jag af med det öfverblefna? Hvem köper dem? ----- dock har jag icke än aldeles öfvergifvit åtanken på denna handel”

Huruvida det blev någon auktion vet vi inte, men Wetterhalls insektssamling hamnade i alla fall enligt Löwegren (1952) hos den pensionerade landskamreren Sven Ingemar Ljungh, som bodde på gården Skärsjö i Bälaryds sn, ca 2 mil NV om Eksjö. Efter Ljunghs död 1828 stod samlingen troligen kvar på Skärsjö tills Lunds Universitet erbjöds att köpa den, vilket skedde 1835, varefter den transporterades till museet i Lund. Delar av Ljunghs mycket stora insektsamling hamnade så småningom i Harvard University, Massachusets (USA), däribland kanske några av Wetterhalls insekter, men återstoden av samlingen torde i alla fall finnas på museet i Lund.

Som man kan utläsa av breven ovan, fanns dock, vid Wetterhalls död, en del av hans insekter hos Gyllenhal som troligen har behållit dessa. Man kan i alla fall konstatera att typexemplaret av *Curculio rubi* (*Sciaphobus rubi*) finns i Schönherrs samling på Riksmuseet i Stockholm.

Till sist kan påpekas att de insekter, märkta med namnet Wetterhall, som finns på Helsingborg museum inte tillhör Carl Wetterhalls samling, de är insamlade av en dotterson till Carl, läroverksadjunkten Johan Erland Wilhelm Wetterhall (Thomas Jonasson, muntl).

”Insecta Svecica” omfattar fyra delar, varav de tre första är tryckta i Skara 1808, 1810 resp 1813 och den fjärde delen i Leipzig 1827. I de båda första delarna finns inga uppgifter om fynd gjorda av Carl Wetterhall, medan Gyllenhal i del III redovisar 34 arter och i del IV sex arter som insamlats av ”Dom. Wetterhall”. Att inga fynd nämnes i de två första delarna får man väl tolka så, att kontakten mellan Gyllenhal och Wetterhall inte etablerades förrän hösten 1809, då Carl återvände hem till Säby, efter mer än fem års militära kommenderingar.

Sammanlagt omnämner Gyllenhal 40 arter som Carl Wetterhall hade samlat in, omfattande 9 arter från Skåne, varav två från Bälteberga och en från Landskrona-trakten, 18 arter från Småland varav tre från hemsocknen Säby, 15 arter från Gotland, varav fem från Slite, samt slutligen två från Västergötland och en vardera från Halland och Bohuslän. Att summan blir mer än 40 beror på att några arter rapporterats från mer än ett landskap. Som synes är det endast fråga om 10 arter av de 45 fynden för vilka någon lokal utöver landskapet blivit angiven.

De skånska fynden kan härröra från vilken som helst av de tre perioder som Wetterhall vistades i landskapet, nämligen först våren 1801 vid Öresundskusten, sedan de två åren från 1805 till 1807 då hans förläggningsplats dock är okänd, samt slutligen de tre månaderna våren 1808, då han återigen var vid Öresundskusten. Vid det sista tillfället anges som förläggningsplats för förbandet bl a byn Glumslöv, som ligger i Landskrona-trakten och bara 6 km från den av Gyllenhal omnämnda fyndorten Bälteberga.

Gotlandsfynden är lättare att datera, de måste alla ha gjorts under den tid från den 11 maj 1808 till den 6 juni 1809, då Carl var förlagd till ön. Några indikationer på när fynden från Västergötland, Halland och Bohuslän gjorts finns inte, medan Smålands-fynden kan vara gjorda antingen före 1800 eller efter hemkomsten 1809.

Av de 40 arter som Gyllenhal tillskrev Carl, var inte mindre än följande 20 st ”*novae species*”, nämligen (med nu gällande nomenklatur inom parentes):

Rhynchaenus Asperifoliarium (Mogulones asperifoliarium) dels från Vg Kinnekulle, dels från Skåne.

Curculio rugifrons (Otiorhynchus rugifrons) dels från Go Slite, dels från Halland och Bohuslän.

Curculio rubi (Sciaphobus rubi) från Sk Belteberga (Dufberg 1995).

Nitidula polita (Cybocephalus politus) från Småland

Scydmaenus Wetterhallii (Euconnus wetterhallii) från Go Slite.

Dasytes obscurus som Schönherr funnit i Stockholm och Wetterhall funnit både på Gotland och i Västergötland.

Hyphydrus hamulatus (Hydroglyphus hamulatus) från Gotland.

Harpalus Wetterhallii (Masoreus wetterhallii) från Go Slite, även funnen av Marklin på Öland.

Omalium inflatum (Acrulia inflata) från Småland, även funnen i Vg Mösseberg, troligen av Gyllenhal själv.

Omalium luridum (Pycnoglypta lurida) från Sm Säby sn.

Lathrobium rufipenne från Sm Säbysjön.

Anisotoma subtestacea (Cyrtusa subtestacea) från Gotland.

Salpingus cursor (Lissodema cursor) från Sk Belteberga.

Lathridium filiforme (Dienerella filiforme) från Småland, där den även var funnen av Ljungh, samt från Blekinge (Aspegren) och Västergötland (Gyllenhal).

Cerylon longicollis (Monotoma longicollis) från Småland samt av Schönherr i Västergötland (Sparresäter).

Haltica nigerrima (Longitarsus nigerrimus) från Småland.

Cryptophagus elongatus (Airaphilus elongatus) från Gotland, även funnen av Marklin i Småland (Strömsrum).

Cryptophagus plicatus (*Eutheia plicata*) från Sm Säby sn.

Hypophloeus brunneus (Aglenus brunneus) från Småland.

Rhynchaenus subfasciatus (Fig. 1) från Småland, även funnen av Fallén i Skåne. Märkligt nog finns denna art ej upptagen i någon svensk skalbaggskatalog, dess nuvarande utbredningsområde anges av Freude m.fl. (1983) vara Italien samt Mellan- och Sydost-Europa.

Biographica

Leonard Gyllenhal (1752-1840), major, Höberg, Vånga sn, Västergötland.

Karl Johan Bogeman (1750-1831), kapten, Botorp, Linderås sn, Småland.

Gabriel Marklin (1777-1857), adjunkt vid Vetenskapssocietetens samlingar i Uppsala.

Johan Henric Olin (1769-1824), provincialläkare i Eksjö, Småland. Professor h.c.

Carl Adolph Wahlbom (1766-1828), kyrkoherde i Ljungby sn, Småland. Professor h.c.

Sven Ingemar Ljungh (1757-1828), landskamrer, Skärsjö, Bälaryds sn, Småland.

Carl Fredrik Fallén (1764-1830), professor i naturalhistoria, Lund.

Tack

Ett stort tack till Mikael Sörenson som lånade mig sitt exemplar av ”Insecta Svecica” och till Henrik Wallin som skaffade mig kopiorna av Marklins brev samt till dem båda för att de läst mitt manuskript och gett mig värdefulla synpunkter och kompletterande uppgifter. Ett stort tack också till Hans Mejlon, Evolutionsmuseet i Uppsala, för hjälp med fotografering av Gyllenhals typmaterial.

Källor

Carolina Rediviva, Uppsala: Handskriftsavdelningen. Brev till G Marklin. G 170 nr 17-19.

Carolina Rediviva. Uppsala: Handskriftsavdelningen. Brev till G Marklin. G 170a nr 160.

Dufberg, A. 1995. Viveln *Sciaphobus rubi* (Gyllenhal, 1813) (Coleoptera, Curculionidae) ett återfynd av en skånsk skalbaggsart efter mer än 180 år. – Ent. Tidskr. 116: 119-122.

Elgenstierna, G. 1925 Svenska Adelns ättartavlor med tillägg och rättelser. Bd 1. – P.A.Norstedt & Söners förlag. Stockholm.

Freude, H, Harde, KW, Lohse, GA. 1983 Die Käfer Mitteleuropas, Band 11. – Goecke & Evers Verlag, Krefeld.

Gyllenhal, L.1813 Insecta Svecica Tom I, Pars III. – Scaris.

Gyllenhal, L.1827 Insecta Svecica Tom I, Pars IV. – Leipzig.

Löwegren, Y. 1952. Naturaliekabinett i Sverige under 1700-talet. Ett bidrag till zoologins historia. – Lychnos-Bibliotek 13. Almqvist & Wiksell, Uppsala & Stockholm.

Wetterhall, H. 1985. Släkten Wetterhall. En släktkrönika, sammanställd av Hans Wetterhall. – Opublicerad stencilupplaga. Genealogiska Föreningens arkiv.